

УДК 336.2

Пеньков С. В.

доктор юридичних наук, професор кафедри права,
Дніпровський гуманітарний університет, Україна;
e-mail: Psv0033svp@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4044-5824

Волошина М. О.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна;
e-mail: Voloshka0033@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-9416-6885

КОНВЕРТАЦІЙНІ ЦЕНТРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ВИЗНАЧЕННЯ, ХАРАКТЕРИСТИКА, ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Анотація. Метою статті є загальний аналіз виконання державою своїх соціальних зобов'язань, закріплених Конституцією, рівня «тінізації» економіки України, характеристика конвертаційних центрів і схем мінімізації податкових платежів, що застосовуються їхніми організаторами та учасниками, умов і причин, що унеможливають їх знешкодження, пошук шляхів їх усунення, перш за все на законодавчому рівні. Проаналізовано сучасний стан наповнюваності державного бюджету України, основні джерела бюджетних надходжень, структуру бюджетних видатків у розрізі виконання соціальних зобов'язань. Визначено високий рівень тіньової економіки як один із найбільш вагомих чинників, що перешкоджає забезпеченню достатнього рівня соціального захисту населення. Надано характеристику конвертаційних центрів, їхні ознаки і структуру, запроваджуваних їхніми організаторами та учасниками злочинних схем як одного з інструментів ділків тіньового бізнесу у скоєнні злочинів у сфері господарської діяльності, перш за все ухилення від сплати податків зборів (обов'язкових платежів), легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, та інших. Запропоновано авторське поняття «конвертаційний центр» для використання у практичній діяльності правоохоронних органів. Поставлено питання щодо визначення на законодавчому рівні поняття «конвертаційний центр» і вирішення питань щодо введення кримінальної відповідальності за організацію їхньої діяльності. Зроблено висновок про збільшення рівня тіньової економіки України до загрозливого стану, а необхідність боротьби з конвертаційними центрами визначено як один із пріоритетних напрямів діяльності знову створеного Бюро економічної безпеки України.

Ключові слова: соціальні зобов'язання, бюджет, податкові надходження, конвертаційний центр, тіньова економіка, готівка, фіктивний суб'єкт господарювання.

Формул: 0, рис.: 1; табл.: 2; бібл.: 20.

Penkov S.

Doctor of Law, Professor of the Department of Law,
Dnipro Humanitarian University, Ukraine;
e-mail: Psv0033svp@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4044-5824

Voloshyna M.

Ph. D. in Law, Associate Professor of the Department of Operative-Search Activity,
Dnipropetrovsk state University of Internal Affairs, Ukraine;
e-mail: Voloshka0033@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-9416-6885

CONVERSION CENTERS AS A TOOL OF THE ILLICIT ECONOMY: DEFINITION, CHARACTERISTICS, WAYS TO OVERCOME

Abstract. The purpose of the article is a general analysis of the state's fulfillment of its social obligations enshrined in the Constitution, the level of «shadow» of Ukraine's economy, characteristics of conversion centers and schemes to minimize tax payments applied by their organizers and participants, conditions and reasons that prevent their disposal elimination, primarily at the legislative level. The current state of filling of the state budget of Ukraine, the main sources of budget revenues, the structure of budget expenditures in terms of fulfillment of social obligations are analyzed. The high level of the shadow economy has been identified as one of the most

important factors hindering the provision of a sufficient level of social protection. The characteristics of conversion centers, their features and structure introduced by their organizers and participants in criminal schemes as one of the tools of shadow business dealers in committing crimes in the sphere of economic activity, first of all tax evasion (fees), legalization (money laundering) of criminally obtained property and others. The author's concept of «conversion center» for use in the practice of law enforcement agencies is proposed. The issue of defining the concept of «conversion center» at the legislative level and the issue of introducing criminal liability for the organization of their activities. It was concluded that the level of the shadow economy of Ukraine has increased to a threatening state, and the need to combat conversion centers has been identified as one of the priorities of the newly created Bureau of Economic Security of Ukraine.

Keywords: social obligations, budget, tax revenues, conversion center, shadow economy, cash, fictitious business entity.

JEL Classification H26

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 2; bibl.: 20.

Вступ. У Конституції України зазначено, що Україна є суверенна, незалежна, демократична, соціальна і правова держава [1, ст. 1]. Згідно зі статтю 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист; пенсії, інші види соціальних виплат і допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законодавством [1, ст. 46]. Поглиблюючи суть соціального захисту, Україна бере на себе низку зобов'язань соціальної спрямованості, зокрема такі: громадянам, які потребують соціального захисту, тощо; охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно [1, ст. 49]; держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах [1, ст. 53], надається житло державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону [1, ст. 47].

Так само обов'язком і найважливішими функціями держави є зобов'язання, пов'язані із гарантуванням екологічної безпеки і підтриманням екологічної рівноваги на території України, збереженням генофонду українського народу, захистом суверенітету і територіальної цілісності країни, забезпеченням її економічної та інформаційної безпеки [1, ст. 16, 17] тощо.

Таким чином, можна стверджувати, що в Конституції України встановлено систему соціальних прав і свобод людини. Держава не може відмовитися від виконання соціальних зобов'язань або ігнорувати їх, тому що бездіяльність у їх забезпеченні буде антиконституційною [2].

Слід зазначити, що в сучасних реаліях, виконуючи свої зобов'язання, держава натрапляє на серйозні перешкоди. Найбільш загрозна з них — високий рівень «тінізації» економіки. Останнім часом поширення набув тінювий бізнес, одним з інструментів якого є незаконна конвертація або незаконне переведення в готівку коштів, що використовуються для прикриття найбільш тяжких економічних злочинів, пов'язаних передусім з ухиленням від сплати податків, з легалізацією грошових коштів і майна, отриманих злочинним шляхом, з розкраданням бюджетних коштів. З огляду на зазначене, боротьба з конвертаційними центрами є одним із головних напрямів діяльності правоохоронних органів щодо протидії економічним правопорушенням.

Аналіз останніх досліджень і постановка завдання. Питанням боротьби з економічною злочинністю в Україні, зокрема виявленням і припиненням діяльності конвертаційних центрів, викриттям таких злочинів, як: ухилення від сплати податків, легалізація доходів і майна, отриманого злочинним шляхом, займалися І. В. Кокарев, Л. В. Рибальченко, Е. В. Рижков, К. Г. Сидоренко, О. М. Кубелька, В. О. Лазарев, О. В. Неклеса, Я. С. Палешко, Д. Б. Санакоєв, О. В. Халін, С. М. Тютченко, О. С. Гавриш,

А. О. Варяниченко, О. П. Білоус, Є. Є. Іюнін, С. С. Лаврик, С. В. Солодченко, О. В. Воробей, І. Р. Курилін та інші.

Попри те, що зазначена тема була предметом інтересу багатьох дослідників, проте й нині належить до актуальних і потребує додаткового вивчення. На особливу увагу заслуговують питання впровадження в нормативно-правову базу та в кримінальне законодавство нових понять, які унеможливають правову невизначеність; підвищення ефективності роботи правоохоронних органів; зростання авторитету держави за умов зниження рівня тіньової економіки та ефективного виконання покладених на неї соціальних обов'язків.

Мета статті — проаналізувати виконання державою соціальних зобов'язань, закріплених Конституцією України; охарактеризувати рівень «тінізації» економіки України, розкрити особливості конвертаційних центрів і схем мінімізації податкових платежів, застосованих їхніми організаторами та учасниками; дослідити чинники, які унеможливають знешкодження подібних підприємств; визначити можливості усунення їх на законодавчому рівні.

Результати дослідження. Згідно зі статтею 95 Конституції України бюджетна система будується на засадах справедливого й неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами; держава прагне до збалансованості бюджету України [1, ст. 95]. Принцип збалансованості бюджету є одним із визначальних поряд із принципами справедливості та пропорційності в діяльності органів державної влади, зокрема у процесі підготовки, ухвалення і виконання бюджету на поточний рік [3]. Своєю чергою, у рішенні Конституційного Суду України від 07.11.2018 № 9-р/2018 зазначено, що зміни законодавства в соціальній сфері, складна фінансово-економічна ситуація, потреба в забезпеченні збалансованості Державного бюджету України не повинні призводити до порушення гідності людини, яка належить до фундаментальних цінностей, захищених Конституцією України, та становить основу системи конституційного захисту прав і свобод людини і громадянина. Обов'язковою складовою людської гідності є доступ людини до мінімальних соціальних благ, здатних забезпечити їй достатній і гідний життєвий рівень. Верховна Рада України, формуючи соціальну політику держави, повинна гарантувати ефективну реалізацію права на повагу до людської гідності, зокрема шляхом забезпечення пенсій, інших соціальних виплат і допомоги для осіб, які потребують соціального захисту [4].

Згідно з п. 23 ч. 1 статті 2 Бюджетного кодексу України, доходи бюджету — це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачене законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ) [5, ст. 2]. Доходи бюджету класифікуються за такими розділами: податкові, неподаткові надходження, доходи від операцій із капіталом, трансферти. Податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори [5, ст. 9].

За даними українського порталу Minfin.com.ua, податкові надходження до Державного бюджету України 2018 року становили 81,22 % від загальних надходжень, 2019 року — 80,12 %, 2020 року — 79,1 %, за січень — червень 2021 року — 81,19 %, або 480 592,6 млн грн [6] (табл. 1).

Таблиця 1

Структура податкових надходжень Державного бюджету у 2018—2021 роках

Стаття надходжень	2019		2020		Січень — червень 2021		
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	
Податки на доходи, прибуток і збільшення ринкової вартості	217 040,4	27,14	225 976,3	26,55	130 891,3	27,24	
У т. ч.	Податок на доходи фізичних осіб	109 954,0	13,75	117 281,3	13,78	63 682,8	13,25
	Податок на прибуток підприємств	107 086,3	13,39	108 695,0	12,77	67 208,5	13,98

Закінчення табл. 1

Стаття надходжень		2019		2020		Січень — червень 2021	
		млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Рентна плата і плата за використання інших природних ресурсів		46 746,9	5,84	52 475,7	6,17	24 864,6	5,17
Внутрішні податки на товари і послуги		502 048,1	62,77	538 896,2	63,32	305 496,8	63,57
У т. ч.	Акцизний податок із вироблених в Україні підакцизних товарів	69 897,1	8,74	80 449,3	9,45	35 562,7	7,40
У т. ч.	Акцизний податок із ввезених в Україну підакцизних товарів	53 460,8	6,68	57 846,9	6,80	35 680,0	7,42
	Податок на додану вартість із вітчизняних товарів (з урахуванням бюджетного відшкодування)	88 929,8	11,12	126 486,6	14,86	72 495,9	15,08
	Податок на додану вартість з імпортованих товарів	289 760,4	36,23	274 113,5	32,21	161 758,3	33,66
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції		30 086,0	3,76	30 460,5	3,58	17 338,8	3,61
У т. ч.	Ввізне мито	29 855,4	3,73	30 203,2	3,55	16 852,9	3,51
	Вивізне мито	230,6	0,06	257,3	0,03	485,9	0,10
Збори на паливно-енергетичні ресурси		-0,3	0,00	0,7	0,00	0,4	0,00
Інші податки та збори		3 855,0	0,48	3 306,2	0,39	2 000,8	0,42
Податкові надходження Усього:		799 776,0	100	851 115,6	100	480 592,6	100

Примітка. Складено і розраховано за даними статистичної звітності [6].

Отже, значну частку доходів бюджету становлять саме податкові надходження, серед яких здебільшого податок на додану вартість, акцизний податок, податок на доходи.

Видатки Державного бюджету України на соціальний захист і соціальне забезпечення 2018 року становили 163 865,6 млн грн, або 16,62 % від загальних видатків, 2019-го — 218 628,6 млн грн, або 20,38 %, 2020-го — 322 720,3 млн грн, або 25,06 %, у січні — червні 2021 року — 168 590,1 млн грн, або 26,61 % [7]. У такий спосіб простежується стійка тенденція до зростання соціальних видатків держави, що цілком відповідає прагненню України дотримуватися визначених Конституцією України соціальних прав і свобод громадян.

Попри це, нинішня об'єктивна реальність — свідчення того, що рівень соціального захисту населення є недостатній. За словами постійного представника програми розвитку ООН в Україні Ніла Вокера, в Україні станом на 2017 рік за межею бідності перебувало 60 % населення, а за 2018-й дохід 14 мільйонів українців був меншим, ніж прожитковий мінімум [8]. Передбачалося, що 2020 року вдасться закріпити й розвинути позитивні зміни, які були помітні впродовж останніх років. Це, своєю чергою, посприяло б зниженню рівня бідності порівняно з високими показниками цього явища 2015-го. Проте ситуація, яка сталася 2020 року, виявила ризики того, що надбання попередніх трьох років можуть бути повністю втрачені. Згідно з прогнозом, складеним наприкінці 2019 року, показник бідності на 2020 рік мав становити 31,2 %. Є очевидним той факт, що цей показник зростає. Так, у кінцевому підсумку Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук зазначено, що за підсумками 2020 року до категорії бідних потрапить 45 % населення України [9]. Натомість директорка Інституту демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України Елла Лібанова заявила, що, за даними першого півріччя 2020-го, рівень бідності серед українців уже становив 51 %, а до початку 2021 року він ще збільшиться [10].

Однією з причин недостатності бюджетних коштів для належного захисту соціальних прав і свобод громадян є високий рівень тіньової економіки. За даними досліджень аудиторської компанії Ernst & Young (2018 р.), обсяг тіньових фінансових операцій в Україні становить майже чверть (23,8 %) національного ВВП. Інші дослідники називають ще більш разючі показники. Наприклад, співробітники Київського міжнародного інституту соціології в дослідженні «Тіньова економіка України» дійшли висновку, що її рівень 2018 року становив 47,2 % від загального обсягу ВВП і 46,8 % — 2017-го [11]. Зі свого боку, голова Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики Д. Гетьманцев вважає, що обсяг тіньової економіки в Україні сягає половини ВВП. Також він підкреслив, що питання контрабанди і тіньової економіки за своїми масштабами є прямою загрозою національній безпеці [12].

Безперечно, такий високий рівень тіньової економіки ускладнює виконання державою своїх обов'язків і функцій, серед іншого — і дотримання основних соціальних прав і свобод.

Рівень «тінізації» 20—25 % притаманний багатьом країнам Європи, зокрема Польщі, Латвії, Естонії, Угорщині. Частка тіньової економіки в більш розвинутих країнах значно менша: 8—10 % — у США, 7—9 % — в Австрії та Швейцарії. Але не варто забувати, що 8—10 % тіньової економіки у США в абсолютних цифрах становить 350 — 400 млрд дол., тоді як 24 % в Україні — близько 35 млрд дол. Тільки від контрабанди й порушень митних правил, за деякими оцінками, український бюджет втрачає 110 млрд грн щорічно, від офшорних схем — 65 млрд, ухилення від сплати податків, зокрема й із застосуванням схем мінімізації ПДВ та податку на прибуток, — 55 млрд, через тіньовий ринок землі — 40 млрд, контрафакт — 10 млрд грн [13].

Фундаментом тіньової економіки і її головним ресурсом є готівка. Контрабандний чи контрафактний товар реалізується за готівку, схеми мінімізації сплати ПДВ і податку на прибуток також передбачають виведення безготівкових коштів з легального обігу з подальшим переведенням їх у готівку. Наявність «тіньових» готівкових коштів є передумовою виплати заробітної плати «у конвертах».

З метою швидкого й прихованого переведення безготівкових коштів у готівку, підроблення первинних та інших документів бухгалтерського й податкового обліку, документального оформлення «безтоварних операцій» ділки тіньового бізнесу використовують конвертаційні центри. Здебільшого схема роботи конвертаційного центру (далі — конверт центр, або КЦ) є такою: підприємство-вигодонабувач переказує безготівкові кошти на рахунки фіктивного суб'єкта господарської діяльності (далі — фіктивне підприємство, або ФСПД), підконтрольного організаторам конвертцентру, за нібито придбані товари (надані послуги, виконані роботи). Ціна таких товарів, зазвичай, порівняно із середньоринковою вартістю є вищою (іноді в кілька разів). Вигодонабувач отримує первинні бухгалтерські та податкові документи (договори, акти приймання-передавання товарів або виконаних робіт, податкові накладні тощо), на підставі яких і формує завищений податковий кредит із ПДВ та валові витрати, що автоматично призводить до зменшення податкових зобов'язань з податків на прибуток і додану вартість. Безготівкові кошти, отримані фіктивним підприємством, переказують на рахунки підставних фізичних осіб і знімають готівкою в банкоматах або касах банківських установ. Готівка ж, отримана з відрахування відсотка — винагороди організаторів КЦ, повертається замовникам — власникам підприємства-вигодонабувача. Насправді ж, потрібні товари (роботи, послуги) придбаваються в інших підприємств реального сектору економіки та оприбутковуються за фіктивними документами, наданими конвертцентром.

Для легалізації отриманих готівкових коштів реальні продавці товарів (робіт, послуг) реалізують їх фіктивному підприємству, підконтрольному цьому ж або іншому конвертцентру, за заниженими цінами, документально підтвердивши це. Готівку передають організаторам КЦ і, за вирахуванням відсотка-винагороди, у безготівковій формі перераховують на рахунки продавця. Таким чином, підприємство-продавець (у цьому разі як вигодонабувач) занижує отриманий від реалізації товарів валовий дохід і податкові

зобов'язання з ПДВ, що призводить до зменшення податків (на прибуток і додану вартість), які підлягають сплаті до бюджету.

В обох варіантах у розпорядженні власників підприємств-вигодонабувачів та організаторів КЦ залишається неконтрольована готівка (так званий «чорний нал»), яку використовують для виплати заробітної плати «в конвертах» найманим працівникам і для особистого збагачення ділків тіньового бізнесу. Своєю чергою, це призводить до податкових втрат бюджету.

У своїй діяльності власники підприємств-вигодонабувачів та організатори КЦ задля маскування слідів злочину та задля унеможливлення доведення вини у скоєнні кримінальних правопорушень використовують складніші схеми, а саме: залучають транзитні підприємства (кількість яких може сягати десятків), перекручують товарні потоки («пересортиця»), імітують банкрутство, використовують фірми-нерезиденти, фізичних осіб — підприємців, замість найманих працівників або навіть замість ФСПД тощо.

Слід наголосити, що кожній такій схемі притаманний один спільний елемент — безтоварна операція, у результаті якої податкові зобов'язання осідають на фіктивному підприємстві, що й призводить до втрат бюджету.

Діяльність конвертцентрів спричиняє не тільки зменшення податкових надходжень до державного бюджету, а й «вимивання» бюджетних коштів. Останнє має місце, коли замовниками товарів (робіт, послуг) є державні або комунальні підприємства чи підприємства, установи та організації, що утримуються за рахунок бюджету.

Один із прикладів діяльності конвертцентру наведено на схемі (рис.).

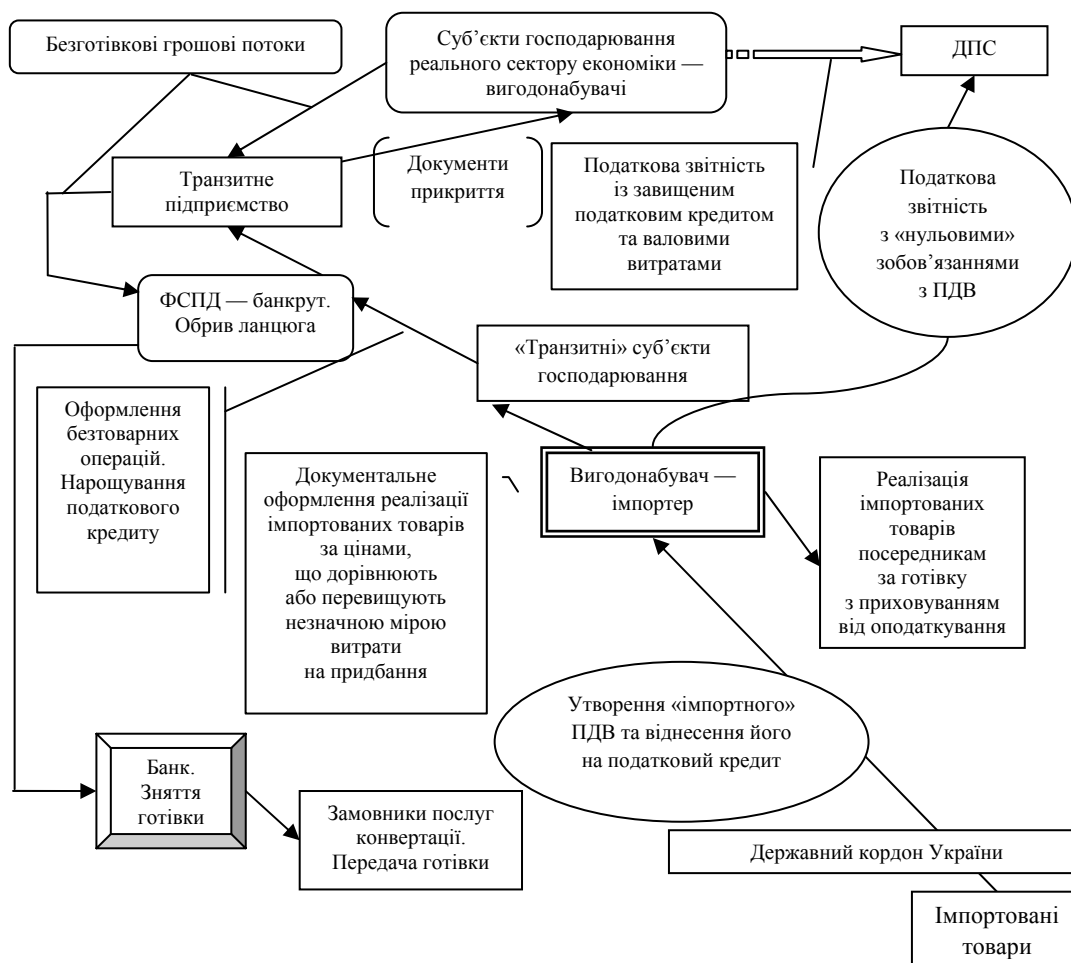

Рис. Типова схема зниження податкових зобов'язань при імпорті товарів з подальшим нарощуванням податкового кредиту з ПДВ і використанням його для зниження податкових зобов'язань суб'єктів господарювання реального сектору економіки

Примітка. Складено авторами.

Таким чином, діяльність конвертцентрів пов'язана зі скоєнням цілої низки кримінальних правопорушень: ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; підроблення документів, які подають для проведення державної реєстрації як юридичної особи, так і фізичних осіб — підприємців; легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; підроблення документів, печаток, штампів; зловживання владою або службовим становищем; зловживання службовою особою повноваженнями юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги; службове підроблення.

Слід окремо зазначити, що організація й забезпечення діяльності КЦ тісно пов'язані з таким українським суспільним явищем, як корупція.

Сучасний конвертцентр — це злочинна організація, із суворою ієрархічною структурою, з розподілом обов'язків між її учасниками. До складу КЦ входять організатор, бухгалтер, юристи, кур'єри, дилери. До службових осіб фіктивних підприємств залучають громадян, здебільшого, з малозабезпечених верств населення, які за незначну грошову винагороду готові надати свої документи (паспорт, ідентифікаційний номер) для здійснення державної реєстрації суб'єктів господарювання — юридичних осіб або фізичних осіб — підприємців, підписати будь-які документи (навіть чисті бланки договорів, накладних, податкової звітності, не вдаючись до суті). Упродовж певного часу вони можуть діяти від імені ФСПД у державних органах. Спираючись на міцне фінансово-матеріальне підґрунтя, організатори й учасники КЦ залучають до своїх лав і представників органів державної влади, передусім працівників органів контролю та правоохоронних органів (податкової та фіскальної служб, митниці, МВС), банківських установ, ІТ-спеціалістів тощо.

Найбільш потужні КЦ можуть мати у своїй структурі цілі служби — бухгалтерську, юридичну, дилерську, технічну, кур'єрську, службу безпеки. Залежно від розмірів КЦ і «географії» його діяльності можуть функціонувати й інші служби.

Характерними ознаками конвертцентру є:

- на ФСПД, підконтрольних КЦ, засновником, директором і головним бухгалтером є одна особа;
- одна підставна особа є засновником, директором і бухгалтером великої кількості ФСПД (іноді до кількох десятків);
- ФСПД, зареєстровані за однією податковою адресою (адреса масової реєстрації);
- для ФСПД характерна торгівля (виробництво) різноплановими, неоднорідними товарами (одна й та сама фірма може торгувати металопрокатом, продуктами харчування, вугіллям, спецодягом, оргтехнікою, сільгосппродукцією, медпрепаратами тощо або надавати послуги з ремонтно-будівельних робіт, маркетингових або соціальних досліджень, реклами й т. ін.);
- ФСПД, зазвичай, реєструють та отримують свідоцтво платника ПДВ (за потреби) в одному територіальному органі державної податкової служби, посадові особи якого корумповані та залучені до злочинних схем мінімізації податків або незаконного відшкодування ПДВ;
- податкова звітність ФСПД до органів ДПС подають з тієї самої IP-адреси або обмеженої кількості IP-адрес; це стосується й MAC-адрес кінцевого обладнання, з якого подають звітність (інакше кажучи, на одному комп'ютері обслуговується кілька фіктивних фірм, місце розташування такого обладнання, як і замовника Інтернет-послуг, зазвичай є місцем розташування тіншового офісу конвертцентру);
- розрахункові рахунки підконтрольних конвертцентру ФСПД відкрито, зазвичай, в одному банку (або в обмеженій кількості банківських установ).

В Україні про конвертцентри вперше було згадано в Розпорядженні Президента України від 17.05.1999 № 99/99-рп «Про додаткові заходи щодо стабілізації соціально-економічного становища в Україні», де, зокрема, зазначено про доцільність ужиття «заходів

до виявлення і припинення діяльності так званих «конвертаційних центрів» [14]. Аналогічні заходи передбачено в Концепції програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої розпорядженням КМУ від 03.10.2001 № 466 [15].

Про потребу протидії конвертцентрам ішлося й у низці інших нормативних документів. Проте в жодному з них не обґрунтоване поняття «конвертаційний центр», що, на нашу думку, є суттєвим недоліком.

Висвітлення цього явища знайшло відображення в методичних рекомендаціях І. В. Кокарева, Л. В. Рибальченко, Е. В. Рижкова, К. Г. Сидоренка. На переконання авторів, конвертаційний центр — організоване злочинне формування (злочинна структура) із чітким розмежуванням функцій, яке складається з керівників (організаторів), диспетчерів-координаторів, допоміжного персоналу [дилерів (посередників), юристів, програмістів, охоронців], низки транзитних і фіктивних підприємств, а також мережі постійних клієнтів [16]. Наприклад, О. П. Білоус визначає «конвертаційний центр» як стійке злочинне об'єднання, створене з метою заняття злочинною діяльністю під прикриттям і з використанням можливостей офіційно зареєстрованих суб'єктів господарювання для одержання, прямо чи опосередковано, фінансової або іншої матеріальної вигоди [17]. Є. Є. Юнін і С. С. Лаврик вважають, що конвертаційний центр у вузькому сенсі — це організація, яка займається операціями або їхнім прикриттям із незаконного конвертування коштів (відмивання грошей) і ухилення від оподаткування, та у більш широкому — мережа (ланцюг) організацій, підприємств, фірм з єдиним центром, які займаються відмиванням грошей, формуванням податкового кредиту, незаконним відшкодуванням ПДВ із бюджету або переведенням готівки з використанням фіктивних підприємств і банків [18].

На наш погляд, найбільш вдалим для кримінології є дефініція, яку сформулювали автори методичних рекомендацій «Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю «конвертаційних центрів» С. В. Солодченко, О. В. Воробей, І. Р. Курилін. Вони зазначають, що КЦ — стійка організована злочинна група з чітким розмежуванням обов'язків її учасників, основною діяльністю якої є надання підприємствам реального сектору економіки послуг щодо штучного завищення податкового кредиту з ПДВ і валових витрат з метою навмисного ухилення від сплати податків підприємствами реального сектору економіки, розкрадання бюджетних коштів, серед іншого й шляхом незаконного відшкодування ПДВ із держбюджету та подальшої легалізації грошових коштів шляхом незаконного переведення безготівкових коштів у готівку, використовуючи реквізити підконтрольних «фіктивних» і «транзитних» підприємств [19].

Незважаючи на професійно значущий матеріал, викладений авторами зазначених вище рекомендацій, проте для використання у практичній діяльності він не є зовсім прийнятним, оскільки має великий обсяг. Окрім того, потребують уточнення й деякі позиції. Наприклад, трапляється, коли організатори конвертцентрів не використовують на певних етапах готівкові кошти, а розрахунки між суб'єктами, задіяними у злочинних схемах, здійснюються шляхом використання боргових зобов'язань або інших фінансових інструментів.

Для використання у правоохоронній діяльності потрібно чітко визначити чинники, характерні для всіх конвертцентрів. До таких, на нашу думку, належать: наявність об'єднання кількох осіб, розподіл між ними окремих функцій, надання послуг фактичним суб'єктам господарювання з метою маскуванню слідів їхніх злочинів. За таких умов самі учасники групи можуть бути не причетними до скоєння цих злочинів. Наприклад, якщо будь-яке підприємство-виробник виготовляє необліковану продукцію, а потім реалізує її за готівку, ухиляючись у такий спосіб від сплати податків, то організатори й учасники КЦ до цих злочинних дій не причетні. Хоча надалі конвертцентр може надавати послуги реальному підприємству або його власникам щодо легалізації отриманих доходів, документального оформлення здійснених операцій, використовуючи реквізити ФСПД і вносячи до документів заздалегідь неправдиві відомості стосовно кількості виготовлених та реалізованих товарів,

їхньої ціни, номенклатури, тим самим маскуючи сліди злочинів, передбачених статтями 212 та 209 КК України.

Ураховуючи зазначене вище, пропонуємо таке тлумачення поняття: **конвертаційний центр** — це стійке об'єднання осіб із розподілом функцій між його учасниками з метою вчинення незаконних дій, пов'язаних із наданням послуг суб'єктам господарської діяльності, установам та організаціям незалежно від форм власності, щодо маскування слідів їхніх злочинів.

Як свідчить практика і власний досвід авторів, найбільш ефективним інструментарієм викриття та подальшого документування протиправної діяльності організаторів й учасників КЦ, вигодонабувачів, інших осіб, які причетні до скоєння кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконною конвертацією грошових коштів, є застосування негласних методів роботи. Доказами у кримінальних провадженнях, пов'язаних із діяльністю КЦ, зазвичай, стають не лише бухгалтерські та податкові документи, оформлені учасниками злочинних угруповань. Усю фінансово-господарську документацію (накладні, акти виконаних робіт, наданих послуг, приймання-передавання товарів, сертифікати, відповідна звітність і т. ін.) як фіктивних суб'єктів господарювання, так і вигодонабувачів виготовляють на найвищому рівні й відповідно до норм чинного законодавства. Дослідження цієї документації не дає підстав, аби довести причетність безпосередньо організаторів конвертцентрів чи посадових осіб підприємств-вигодонабувачів до скоєння злочинів. Доказами є факти внесення власниками підприємств-вигодонабувачів та особами, на яких покладено обов'язки здійснення функцій держави, до зазначених документів неправдивих відомостей, безтоварності фінансово-господарських операцій, фіктивності суб'єктів господарювання, підконтрольних організаторам та учасникам КЦ, а так само умисне вчинення злочинів, передусім пов'язаних з ухиленням від сплати податків, розкраданням бюджетних коштів, легалізацією грошових коштів і майна, корупційними злочинами тощо. За таких обставин першочергового значення набувають докази іншого характеру, як-от: приховані розмови осіб, причетних до злочинної діяльності, поведінка, знаки, сигнали, письмовий текст, зображення і звуки, повідомлення, якими обмінюються користувачі транспортних телекомунікаційних мереж та які можуть містити інформацію, що свідчить про протиправність їхніх дій; речі, поштово-телеграфна кореспонденція, що передається або особами, підданими спостереженню, або іншими особами безпосередньо їм. Саме поштою учасники КЦ можуть відправляти замовникам своїх послуг фінансово-господарські документи. Поштовими послугами, зазвичай, користуються й конвертцентри, діяльність яких має міжрегіональний характер. У цьому разі предметом інтересу правоохоронних органів можуть бути не тільки документи, що пересилають правопорушники, а й інші отримувані відомості. Наприклад, як докази можна використати інформацію про місце відправлення кореспонденції та про її відправника. Непоодинокими є випадки, коли з тієї самої адреси відправляють документацію різних ФСПД, навіть розташованих у віддалених один від одного регіонах, до того ж відправником є одна й та сама особа. Важливе значення в доказах можуть мати відомості, що містяться в електронних інформаційних системах, якими користуються учасники КЦ (наприклад, відомості про клієнтів конвертцентру, фіктивних суб'єктів господарювання, підставних осіб, на яких оформлені ФСПД, тощо). Установлення місця розташування радіоелектронного засобу, а також спостереження за особою, речами, територією, обстеження публічно недоступних місць та інших місць дозволяє отримати відомості про місцезнаходження тіньових офісів, ідентифікувати всіх осіб, причетних до злочинної діяльності, виявити й зафіксувати інші сліди злочину (наприклад, ведення «чорної бухгалтерії», виявлення місць тимчасового зберігання підроблених документів, реєстраційних документів і печаток ФСПД тощо).

Після встановлення і належної фіксації доказів, отриманих унаслідок проведення негласних заходів, здійснюються інші дії, направлені на отримання додаткової доказової бази злочинної діяльності організаторів та учасників КЦ, вигодонабувачів та інших причетних осіб. Правоохоронні органи унеможливають функціонування конвертцентрів,

здійснюючи комплекс гласних слідчих (розшукових) дій, наприклад: одночасні обшуки за місцем розташування тіншових офісів і місцями мешкання організаторів та учасників КЦ, посадових осіб підприємств-вигодонабувачів, блокування грошових коштів на банківських рахунках ФСПД, затримання кур'єрів, допити, очні ставки тощо.

На жаль, нині оперативні працівники й слідчі неповною мірою використовують потенціал негласних заходів. Після «гучного» припинення діяльності конвертцентру не завжди вдається довести вину його організаторів та учасників у скоєнні злочинів. Слідчі, працівники прокуратури та судді надають перевагу доказам, отриманим гласним характером. Ураховуючи те, що організатори та «топ-менеджмент» конвертцентрів власноруч жодних документів не підписують, готівку в банкоматах і касах банківських установ не знімають, до податкових органів не звітують, довести їхню вину в скоєнні злочинів, лише спираючись на докази, отримані внаслідок проведення гласних слідчих (розшукових) дій, майже неможливо. Зазвичай до кримінальної відповідальності притягаються за незначні злочини лише рядові учасники конвертцентрів, які перебувають на нижніх сходинках ієрархічної структури КЦ.

Варто зазначити, що такий стан справ можливий не тільки з огляду на викладене вище, а ще й унаслідок певної кримінально-правової невизначеності, оскільки, як наголошувалося раніше, у чинному законодавстві не витлумачено значення терміна «конвертаційний центр», а в Кримінальному кодексі України не передбачено відповідальність за організацію або участь у КЦ. Тому організатори та учасники КЦ можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності лише за сприяння у скоєнні певних злочинів. Як свідчить практика, довести сприяння в скоєнні злочинів зазначеної категорії без застосування негласних заходів майже неможливо.

Висновки. Використання в Україні конвертцентрів і незаконна конвертація безготівкових грошових коштів у готівку з метою ухилення від сплати податків, від легалізації доходів і майна, отриманих незаконним шляхом, розкрадання бюджетних коштів, скоєння інших злочинів набуло загрозливого поширення, що спричиняє виведення значних коштів у тінь, посилює тиск на легальний бізнес, породжує корупцію і перешкоджає виконанню державою своїх соціальних обов'язків. Такий стан не може залишатися поза увагою державних органів, передусім органів контролю та правоохоронних органів, пріоритетними напрямками діяльності яких є виявлення конвертцентрів і боротьба з ними.

Згідно із Законом України «Про Бюро економічної безпеки України» було створено центральний орган виконавчої влади, на який покладено завдання щодо протидії правопорушенням, які посягають на функціонування економіки держави. Відповідно до покладених обов'язків Бюро економічної безпеки України (далі — БЕБ України) виконує правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та інші функції [20 ст. 1]. Новоствореному органу надано повноваження на проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування в межах передбаченої законом підслідності, що передбачає можливість проведення негласних заходів. Водночас БЕБ України має широкі повноваженнями щодо здійснення інформаційно-пошукової та аналітично-інформаційної роботи. Поєднання в одному правоохоронному органі зазначених функцій і повноважень, безумовно, позитивно позначиться на результатах роботи БЕБ України [20, ст. 8].

Отже, у подальшій ефективній діяльності щодо окресленого питання пріоритетними заходами є визначення на законодавчому рівні поняття «конвертаційний центр» і введення кримінальної відповідальності за створення й організацію його діяльності.

Література

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.04.2021).
2. Крусян А. Р. Україна як соціальна держава: концептуальні положення та конституційно-правові реалії. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1608/Krusyan.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 19.04.2021).
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на

- 2011 рік» від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011. URL : <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/92-derzhavnyy-byudzhet> (дата звернення: 19.04.2021).
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 7 розділу II Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text> (дата звернення: 19.04.2021).
 5. Бюджетний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50—51. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 19.04.2021).
 6. Доходи держбюджету за роками / Мінфін (портал Minfin.com.ua). URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income> (дата звернення: 19.04.2021).
 7. Видатки держбюджету за роками / Мінфін (портал Minfin.com.ua). URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense> (дата звернення: 20.04.2021).
 8. За даними Держстату, майже 34% українців живуть за межею бідності. *ZAXID.NET*. URL : https://zaxid.net/za_danimi_derzhstatu_mayzhe_34_ukrayintsiv_zhivut_za_mezheyu_bidnosti_n1472988 (дата звернення: 20.04.2021).
 9. В Україні наприкінці 2020 року в категорії бідних опиняться 45% населення: дослідження / Профспілка працівників освіти України : офіційний сайт. 2020. URL : <https://pon.org.ua/novyny/8260-v-ukrayin-napriknc-2020-roku-v-kategori-bdnh-opinitsya-45-naselenya.html> (дата звернення: 20.04.2021).
 10. Інтерв'ю с демографом. *ЛИГА.Бизнес*. URL : <https://biz.liga.net/pervye-litsa/all/interview/akademik-ella-libanova-karantin-i-distanstionnoe-obuchenie-usilivayut-neravenstvo> (дата звернення: 20.04.2021).
 11. Оцінка поширеності та масштабів неофіційних форм оплати праці : науково-аналітична доповідна записка / Інститут економіки та прогнозування НАН України. URL : <http://ief.org.ua/?cat=611> (дата звернення: 20.04.2021).
 12. Інтерв'ю Укрінформу. *УКРІНФОРМ*. URL : <https://www.ukrinform.ru/rubric-economy/3226779-obem-tenevoj-ekonomiki-v-ukraine-sostavlaet-polovinu-vvp-getmancev.html#> (дата звернення: 20.04.2021).
 13. Тіньова економіка: оцінити обсяги — неможливо, скоротити — реально. *УКРІНФОРМ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2879075-tinova-ekonomika-ociniti-obsagi-nemozливо-skorotiti-realno.html> (дата звернення: 20.04.2021).
 14. Про додаткові заходи щодо стабілізації соціально-економічного становища в Україні : Розпорядження Президента України від 17.05.1999 № 99/99-рп. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99/99-%D1%80%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.04.2021).
 15. Концепція Програми діяльності Кабінету Міністрів України : схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.10.2001 № 466-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466%D0%B0-2001-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.04.2021).
 16. Кокарев І. В., Рибальченко Л. В., Рижков Е. В., Сидоренко К. Г. Методичні рекомендації з виявлення конвертаційних центрів. Дніпро : ДДУВС, 2019. 24 с.
 17. Білоус О. П. Проблеми визначення поняття «конвертаційний центр». *Трибуна аспіранта, докторанта і здобувача*. 2013. Вип. 25. С. 197—208.
 18. Іонін С. Е., Лаврик С. С. Сучасні тіньові схеми конвертаційних центрів: виявлення та попередження. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка*. Острого : Вид-во НаУОА, 2018. № 10 (38). С. 60—67.
 19. Солодченко С. В., Воробей О. В., Курилін І. Р. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю «конвертаційних центрів» : методичні рекомендації. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2018. 45 с.
 20. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 23. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#top> (дата звернення: 02.06.2021).

Статтю рекомендовано до друку 05.11.2021

© Пеньков С. В., Волошина М. О.

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (1996). Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30. Retrieved April 19, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Krusian, A. R. (n. d.). *Ukraina yak sotsialna derzhava: kontseptualni polozhennia ta konstytutsiino-pravovi realii [Ukraine as a welfare state: conceptual provisions and constitutional and legal realities]*. Retrieved April 19, 2021, from <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1608/Krusyan.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
3. *Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinymy podanniamy 49 narodnykh deputativ Ukrainy, 53 narodnykh deputativ Ukrainy i 56 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktu 4 rozdil VII «Prykintsevi polozhennia» Zakonu Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2011 rik» vid 26 hrudnia 2011 roku № 20-rp/2011 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on constitutional petitions of 49 people's deputies of Ukraine, 53 people's deputies of Ukraine and 56 people's deputies of Ukraine on compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with paragraph 4 of section VII «Final Provisions» of the Law of Ukraine «On State Budget of Ukraine for 2011» dated December 26, 2011 № 20-rp/2011]*. (2011). Retrieved April 19, 2021, from <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/92-derzhavnyy-byudzhet> [in Ukrainian].
4. *Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 50 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen punktu 7 rozdil II Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia finansovoi katastrofy ta stvorennia peredumov dlia ekonomichnoho zrostannia v Ukraini» vid 7 lystopada 2018 roku № 9-r/2018 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of 50 deputies of Ukraine on the constitutionality of the provisions of paragraph 7 of section II of the Law of Ukraine «On prevention of financial catastrophe and creation of preconditions for economic growth in Ukraine» of November 7, 2018 № 9-r/2018]*. (2018). Retrieved April 19, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text> [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada Ukrainy. (2010). Biudzhethnyi kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 50—51. Retrieved April 19, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> [in Ukrainian].

6. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (n. d.). *Dokhody derzhbiudzhetu za rokamy [State budget revenues by years]*. Retrieved April 19, 2021, from <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income> [in Ukrainian].
7. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (n. d.). *Vydatky derzhbiudzhetu za rokamy [State budget expenditures by years]*. Retrieved April 20, 2021, from <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense> [in Ukrainian].
8. Derzhstat. (n. d.). Za danymy Derzhstatu, maizhe 34% ukrayintiv zhyvut za mezheiu bidnosti [According to the State Statistics Service, almost 34% of Ukrainians live below the poverty line]. *ZAXID.NET*. Retrieved April 20, 2021, from https://zaxid.net/za_danimi_derzhstatu_mayzhe_34_ukrayintiv_zhivut_za_mezheiu_bidnosti_n1472988 [in Ukrainian].
9. Profspilka pratsivnykiv osvity Ukrainy. (2020). *V Ukraini naprykintsy 2020 roku v katehorii bidnykh opynytsia 45% naseleennia: doslidzhennia [In Ukraine at the end of 2020 in the category of the poor will be 45% of the population: a study]*. Retrieved April 20, 2021, from <https://pon.org.ua/novyny/8260-v-ukrayin-napriknc-2020-roku-v-kategoriyi-bdnyh-opynitsya-45-naselennya.html> [in Ukrainian].
10. Interv'yu s demografom [Interview with a demographer]. *LIGA.Biznes*. Retrieved April 20, 2021, from <https://biz.liga.net/pervye-litsa/all/interview/akademik-ella-libanova-karantin-i-distantsionnoe-obuchenie-usilivayut-neravenstvo> [in Russian].
11. *Otsinka poshyrenosti ta masshtabiv neofitsiinykh form oplaty pratsi. Naukovo-analitychna dopovidna zapyska [Assessment of the prevalence and scale of informal forms of remuneration. Scientific-analytical report]*. (n. d.). Retrieved April 20, 2021, from <http://ief.org.ua/?cat=611> [in Ukrainian].
12. Interviu Ukrinformu [Interview with Ukrinform]. (n. d.). *UKRIFORM*. Retrieved April 20, 2021, from <https://www.ukrinform.ru/rubric-economy/3226779-obem-tenevoj-ekonomiki-v-ukraine-sostavlaet-polovinu-vvp-getmancev.html#> [in Ukrainian].
13. Tinova ekonomika: otsinyty obsiahy — nemozhlyvo, skorotyty — realno [Shadow economy: it is impossible to estimate volumes, it is real to reduce]. (n. d.). *UKRIFORM*. Retrieved April 20, 2021, from <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2879075-tinova-ekonomika-ociniti-obsagi-nemozливо-skorotiti-realno.html> [in Ukrainian].
14. *Pro dodatkovy zakhody shchodo stabilizatsii sotsialno-ekonomichnoho stanovyscha v Ukraini: Rozporiadzhennia Prezidenta Ukrainy vid 17.05.1999 № 99/99-rp [On additional measures to stabilize the socio-economic situation in Ukraine: Order of the President of Ukraine of 17.05.1999 № 99/99-rp]*. (1999). Retrieved April 21, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99/99-%D1%80%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
15. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2001). *Kontseptsiia Prohramy diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy: skhvaleno Rozporiadzhenniam vid 3.10.2001 r. № 466-r. [Concept of the Program of Activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine: approved by the Order of October 3, 2001 № 466-r]*. Retrieved April 21, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466%D0%B0-2001-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
16. Kokariiev, I. V., Rybalchenko, L. V., Ryzhkov, E. V., & Sydorenko, K. H. *Metodychni rekomendatsii z vyavlennia konvertatsiinykh tsestriv [Methodical recommendations for identifying conversion centers]*. Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].
17. Bilous, O. P. (2013). Problemy vyznachennia poniattia «konvertatsiinyi tsestr» [Problems of defining the concept of «conversion center»]. *Trybuna aspiranta, doktoranta i zdobuvacha — Tribune of graduate student, doctoral student and applicant, Vol. 25*, 197—208 [in Ukrainian].
18. Ionin, Ye. Ye., & Lavryk, S. S. (2018). Suchasni tinovi skhemy konvertatsii nykh tsestriv: vyavlennia ta poperedzhennia [Modern shadow schemes of conversion centers: detection and prevention]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Ekonomika — Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Economy, 10 (38)*, 60—67. Ostrog: Vyd-vo NaUOA [in Ukrainian].
19. Solodchenko, S. V., Vorobei, O. V., & Kurylin, I. R. (2018). *Rozsliduvannia kriminalnykh pravoporushen, poviazanykh z diialnistiu «konvertatsiinykh tsestriv» [Investigation of criminal offenses related to the activities of «conversion centers»]*. Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
20. Verkhovna Rada Ukrainy. (2021). Pro Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy [On the Bureau of Economic Security of Ukraine: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 23*. Retrieved June 2, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#top> [in Ukrainian].

The article is recommended for printing 05.11.2021

© Penkov S., Voloshyna M.